

СТАРО НАЦИОНАЛНО САРАЈЕВО МИРКА МАКСИМОВИЋА, ПАРОХА САРАЈЕВСКОГ

У раду је представљен необјављени рукопис свештеника Мирка Максимовића¹ под називом "Старо национално Сарајево", у којем су изнијети подаци о раду Црквене општине у Сарајеву и њеној активности у периоду од средине XVII вијека до оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Истакнута је важност постојања Црквене општине у Сарајеву за вријеме турске владавине, њена борба за смањење пореза, јаничарских пристојби, за спасавање заробљеника из затвора, рад на националном просвјетивању, чување српских традиција, заштита српског елемента од прогона власти и појединаца. Акцент је стављен на чињеницу да је Сарајево било просвјетно-политички центар Срба у Босни и Херцеговини. У раду је 1878. година означена као година после које

¹ Мирко Максимовић рођен је 26.8.1890. у Сарајеву. Основну школу и нижу гимназију завршио је у родном граду, а Богословско-учитељску школу у Призрену 1913. Рукоположен је за свештеника и презвитера у Сарајеву 1917. године, а службовао је у Раковачкој, Маглајској (1917–1921), Трновској (1921–1923) и Сарајевској парохији (1923–1941). Одликован је црквеним појасом 1920. године, а чин протојереја добио је 1933. Први балкански рат дочекао је у Призрену и био добровољац у одреду војводе Вука. У току Првог свјетског рата је заробљен и судило му се на Бањалучком велеиздајничком процесу. Ослобођен је 1916. године. На почетку Другог свјетског рата ухапшен је и са породицом спроведен у логор Цапраг. Из логора је пребачен у Београд, гдје је служио у Саборној цркви. После рата вратио се у Сарајево, гдје је умро 14.11.1946. године. Сахрањен је на старом српско-православном гробљу у Кошеву (Сарајево). Од својих младих дана борио се против окупаторске аустроугарске власти за слободу тада обесправљеног народа српског у Босни и Херцеговини. Учествовао је у свим манифестацијама српске мисли, борећи се за слободу пером, ријечју и оружјем.

Радио је као књижевник и културни радник. Био је члан свих културних и просвјетних друштва и често биран за њиховог предсједника. Још као ђак Богословско-учитељске школе преводио је приповијетке са руског језика за Дружину "Растко", сарађивао у листу "Хришћански весник" (1910–1912), водио течаж стенографије и оснивао сеоске читаонице у околини Призрена. Оснивач је "Братства Светог Саве" у Сарајеву, чији је био секретар. Био је предсједник Српског пјевачког друштва "Слога", уредник листа "Братство" (1925–1941) и календара "Просвјета" (1932–1940) и био један од оснивача часописа "Српска црква" (1919). Писао је приповијетке, путописе и чланке и објављивао их у публикацијама "Српска црква", "Братство", "Преглед", "Просвјета", "Нови источник", календар "Братство", Летопис Матице српске, Српски књижевни гласник и Српска књижевна задруга. Био је члан жирија "Просвјетиног" драмског конкурса. Према: Јереј Жарко С. Поповић, *Протојереј Мирко Максимовић, парох сарајевски*, Гласник српске православне цркве, 1947, бр. 4, стр. 147–148; Српски биографски речник, том 5, стр. 784–785; Сарајевски дневник, 16. новембар 1946, 430, год. II.

је настао веома тежак период за националну борбу сарајевских Срба, јер доласком аустроугарске власти, иста се мијешала у управу Цркве и прогонила српске учитеље. На крају рада се закључује да је старо национално Сарајево своја борбена средства стварало на вјерској платформи и захваљујући томе су постигнути значајни успјеси, што је допринијело ослобођењу и уједињењу.

Рад је писан руком, српским језиком и ћириличним писмом на 10 листова (страница). Година настанка рукописа је непозната. Чува се у Хисторијском архиву у Сарајеву у оквиру фонда Збирка варија (сигнатура: ХАС, ЗВ, кут. бр. 19, бр. 550).

Рукопис објављујемо у цјелини, без граматичких и правописних интервенција.

Старо национално Сарајево

Први подаци о црквеном одбору Срба православних у Сарајеву налазе се у белешци из године 1658., коју је споменуо нам уважени историчар г. Владислав Скарић у своме делу "Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17 и 18 вијеку". Овај црквени одбор био је врло активан, старајућ се и око подизања цркве. Године 1669. црквена општина дочекала је свечано патријарха Максима, који је четрдесет дана провео у Сарајеву. Патријарх је код султана уживао велики углед. Општина тако исто дочекује остале патријархе и владике, посредује код власти да се смање порези, незаконити порез "цулус" и јањичарске пристојбе, откупљује робиње, спасава из тамница затворенике. Сав рад црквене општине био је у заштити српског елемента од прогона државних власти, појединаца и често пута и верских представника. Године 1811. купили су се сејмени за рат са Русијом. До сада се није по белешкама могла установити политичка акција црквене општине, али 1712. године Ахмет паша убеђује хришћане, да су "слали књиге у Москву", те је затворио и запечатио цркву. Сарајевска црквена општина да се сачува беде, платила је мито 218 400 аспри. Разна мита и посредовања из године у годину расту и угрожавају општински буџет. Године 1755. општина плаћа 62 400 аспри за неке људе који су били у тамници у Врандуку, а год. 1768. 600 аспри да се не вешају људи о црквена врата (по Вл. Скарићу). Национално политичка акција српске општине била је у националном просвећивању, одржавању веза са патријарсима и осталом јерархијом у чувању државних српских традиција у прослављању Срба светитеља. Рад Срба Сарајлија и црквене општине у стварању револуционарно-националних покрета до сада није познат, али свакако да су и у том времену постојале врло јаке политичке везе, које нису убележаване у разне белешке по књигама. Врло велики материјал, који се односи на ово време, пропао је од пожара или је уништан за време политичких прогона.

Сарајево је и у том времену било врло јак национални центар, на кога су се обраћали у невољи многи суседни архијереји, кад су се налазили у невољи.

У старом сарајевском православном гробљу налази се гроб чувеног игумана Константина, који је био централна личност у свим крајевима Јужне Србије и Новог Пазара. Герасим Георгијевич, епископ шабачки објавио је у Београду године 1838. књигу "Знаменити догађаји новие Српске историје на кратко у везаном и простом слову", у којој је истакао значај игумана Константина за национално просвећивање у оном времену. Епископ Герасим пише о њему следеће: "Константин игуман једини је у Дежеви код Новог Пазара. Био је свет човек и блажена душа. У моралном погледу био је сличан старим преподобним и светим оцима. Кратак, понизан, побожан, у свим делима истинито човечности савршен, једном речју свети човек, кога је свако волео и ценио. Сав народ, који је долазио у Студеницу да се поклонити светитељу као главне старешине народне, трговци и најотменији световњаци и свештеници, налазили су највеће задовољство и утеху у разговору са игуманом. Ја у моме детињству послужујући често, слушао сам често где поклонници говоре: "Оче игумане, веруј, да нас је жеља наша исто тако привукла и приволела, да твоје свето лице видимо и часну руку пољубимо колико да и светог Краља целивамо. Слушајући ове речи, чудило сам се, осећајући нарочиту радост, јер ни онда у детињству ни до сад у целом мом животу нисам видео њему слична човека на земљи. Доброта његова била је необична и неизмерна. Чувар старих државних и националних традиција игуман Константин, није поштеђен од прогона. Турске власти почеле су прогомом и уцењивањем њега и његово братство. Манастир је пао у велики дуг. Тад игуман затражи од сабора да га пошаље у Сарајево. Како су Срби Сарајлије схватили значај његове националне акције, сведочи епископ Герасим. "Сарајевски хришћани, честити трговци, господари и хације, дочекали су игумана са великим одушевљењем и поштовањем. Обдари га великим поклонима и покажу љубав према светом манастиру. У Сарајеву пао је игуман у тешку болест и умро 1799. год."

Политичке везе између босанских и херцеговачких Срба и Карађорђа познате су и оригинални документи чувају се у збирци старих архивних аката Српске Краљевске академије наука под бр. 427. На завршетку списка приложника из Трста, записан је прилог из Сарајева Хаци Које и засебна полица од 100 дуката Јакова Илије Мостарца. Записано је да су на Топчидеру 8 октобра 1806. изасланици предали самом Карађорђу у руке донесених 12 750 форината (Ст. М. Димитријевић "Карађорђево устанак" 1931).

Карађорђе је ценио ову политичку везу са Сарајлијама, не само што је био дубоко убеђен у њихову националну исправност и родољубље, него нарочито с разлога, што је град Сарајево био врло важан стратегијски и национални центар. Срби Сарајлије били су заиста ретки родољуби. Белешке из год. 1731. и 1747., које је објавио г. Стево Калуђерчић сведоче да нису жалили националних жртава и да су у тим годинама тражили људе из Србије, који ће васпитати мушку и женску омладину у националном духу. Белешка из год. 1791. сведочи

о ретком раздобљу, где су мајстори и калфе скупили 10 000 гроша да подигну српску школу, коју је био пожар уништио.

Посланица, коју су упутили из главног логора 27 августа 1804. под Београдом први војни заповедници: Карађорђе Петровић, Јаков Стеванов, Васа Велимиров Чарапић, Јанко Катић, Симо Ђурђев, Живко Дабић, Никола Грбић, Бранко Николић, Капетан Радић Петровић у име целе Србије архимандриту Хаџи Арсенију Гаговићу, Херцеговцу по рођењу, старешини манастира Пиве, великом родољубу, "свима духовним чиновницима, а нарочито господи обркнезовима, кнезовима, војводама, сердарима и свој браћи Херцеговцима." – врло је значајан документ, који је из руских архива (Споменик 53-ћи, 88-116) објавио у преводу Ст. М. Димитријевић.

У првом делу посланице истичу се победе Карађорђеве, освајање градова и уговор са Бећир пашом.

Други део гласи овако:

"Ослањајући се на благодати свемогућег Творца, уздамо се, да ће Турци пре само потпасти под иго нашег ропства, него ли да ће нас ма кад више опет подвести под исто. Цару ћемо нашем остати верни и испунићемо дужност и оно, што је он у праву заповедивши нам.

Љубазна браћо! Није ли сада време и случај, да се и ви ослободите испод ига мучитељства и присаједините се нама? Је л' могуће, да ћете ви пожалити да пролијете и последњу кап крви ваше за веру хришћанску, за свету цркву, манастире и за слободу целе отаџбине ваше. Сложите се сви. Послан вам је од нас човек упутиће вас и научити. Имамо у Босни њему равног, који ју је већ припремио да се сједини с нама. Сада само од вас зависи извршење. Не испуштајте из руку ваших повољно време и толико жељени случај, љубазна моја браћо! Сложите се и помолите свевишњем Господу Богу, Творцу и помоћнику хришћанском, па ударите ви с те, а ми ћемо с ове стране на Сарајево, и, пре него што ће месец дана протећи, с неустрашивим духом и помоћу Божијом – ушав у овај град, наћи ћемо она небројена блага која су Турци од нас и предака наших заграбили. Почевши поштено за часни крст и за своју отаџбину, ратовати, сваки православни цар неће нам одрећи своју заштиту, па чак ни помоћ, јер ми за туђим не жудимо, него оно што је наше сопствено од векова и, као што сви знају, од нас пограбљено, вратити желимо. То је пред лицем целога света похвално, а законима Божијим и царским забрањено је и стављати препоне овом похвалном страдању, него је још дозвољено и заповеђено да сваки да помоћ, која од њега зависи.

Ето из каквих узрока, љубазна наша браћо, молимо и убеђујемо вас, да ваше оружје сједините с нашим и гоните љутог мучитеља нашег, док не будемо слободни по примеру браће наше Црногораца, који стоје под заштитом великог сверуског императора и најблагочаснијег цара Александра Павловића, који нека је здраво на много година! Што се тиче нарочитих обавештења, доносилац

ове посланице саопштиће вам их. Ми вам сви желимо што и самима себи и да сте здраво."

Догађаји који су доцније омили остварење великог националног плана деловали су те је поступно слабила и она веза, која је била успостављена између Београда и Сарајева.

Национално Сарајево одржава уз велике потешкоће своју школу и издржава од 1800–1816 учитеље: Павла, Александра, Луку, Ђорђа и Рака. Да ли су били из Србије или у каквој нарочитој мисији, није се до сад могло установити. Мењали су се учитељи до год. 1849., када је Спиридон Рајковић, који је доселио 1846. год. из Дубровника, позвао Ђорђа Маргетића, свршеног богослова и учитеља из Имотског, који је 1850. отворио школу. Ове године прослављен је свечано дан св. Саве у Сарајеву.

Нил Попов у својој књизи "Православие в Боснии и Герцеговине и его борьба с католической и пропагандой и протестантскими миссионерами" (Москва 1873) истиче да је број ученика у овој школи увећан, да су ученици из ове школе постали учитељи. Број школа у 1873. год. био је 20, три школе имале су своје фондове и то лијевањска, брчанска и бањалучка. Сарајевска је имала фонд пре ових школа. Национални рад Маргетића омео је Осман паша, који је протерао учитеље и Спиридона Рајковића, спалио књиге и ограничио рад у школи. Нил Попов напада Осман пашу, митрополита Игњатија ради прогона учитеља, а Гавро Вучковић, претставник бос. херцеговачких Срба у Цариградској патријаршијској скупштини у својој књизи "Ријеч Крајишничка" (Земун 1866) брани Осман пашу од нападаја. Према његовој изјави Осман паша је увео телеграф у Босни, установио штампарију, дао суму од 80.000 гроша за штампање српских школских књига. Хаџи Стака Скендерова, према Првом годишњем извјештају српских основних и више дјевојачке школе у Сарајеву (1899) имала је доста утицаја код отоманских власти у Босни, па ваљда је ушљед тога и добивала од Султаније за своју женску школу 12 000 гроша годишње потпоре; а биће да је и у Београду код Српске Владе добро стајала, јер одборници српске школе 19 новембра 1859. године захваљују Миловану Спасојевићу у Београду: да су преко Стаке Скендерове, надзиратељке дјевојачких школа, примили 375 разних књига."

Год 1866. отворио је архим. Васо Пелагић Богословију, која је васпитала омладину у скоро националном духу. Везе Пелагићеве са Русијом и Србијом разлог су што је затворен, доведен у Сарајево и отпремљен у Малу Азију.

Сарајево је остало и даље просветно-политички центар бос. херцеговачких Срба.

Год. 1866 у Сарајеву постоје четири српске школе и једна шегртска.

Гавро Вучковић посредује у ово време у Цариграду да се пусте из затвора заточеници, потпомаже их материјално и даје за њих обвезе.

Црквена општина заузима се за настрадале, али њезина средства нису довољна за веће потхвате. Издржавање школа, потпомагање сиротиње, заточеника, онемогућавају јој испуњење обвеза, датих Гаври Вучковићу.

У Јужној Србији ојачава бугарска пропаганда. Успостављен је епархарт између Русије. У Сарајеву се јавља покрет за обнављање Пећке патријаршије. То потврђује поверљиви акт Руског Сарајевског Конзулата бр. 74 од 24. јула 1874., који је упућен руском посланику у Беч и Директору Азијатског Департамана. Конзилиј у свом акту потсећа Директора Азијатског Департамана на 1870. годину када је народ био слојан и када се пробудио из мртвих у коме се налазио кроз векове. Застој је настао услед нетактичности хришћана. С почетка је на сцену изашао архимандрит Пелагић, који је отпочео отворену борбу са турским властима и муслиманским светом. Други архимандрит, Сарафим Перовић, прогоњен је: код њега су нађене хартије. Обадва духовна лица, које је народ волео, послана су у далеко прогонство. Покрет је застао услед страха од прогона учитеља, јер су многи удаљени из својих места. Из Новог Мајдана доведено је у Сарајево тринаест људи, од којих су, два свештеника, које су оптужили да одржавају везе са Србијом и Црном Гором.

Затим Конзул сумња у успех покрета за обнављање Пећке патријаршије, јер не постоје ни материјално ни друга средства, која су потребна у овој акцији.

Године 1872 одлази Саво Косановић у Русију да сакупља прилоге за сарајевску Нову цркву. Добио је царско овлаштење да може сакупљати прилоге по целој Русији. Сакупио је знатну суму од 6000 златних рубаља, али је дошао у сукоб са игуманом Кијево-печерске ларве, који га је оптужио и омео му сакупљање прилога. Године 1875 Архимандрит одржава везу са Стојаном Новаковићем Министром просвете у Београду, који му даје потребна упутства о претварању реалке у гимназију. На српску гимназију у Сарајеву долазе стручни професори.

Година 1878. означава један веома тежак период у нашој националној борби.

Сарајево, које је било далеко од устаничких покрета и акције непосредне борбе, проживљавало је све њезине перипетије и у његовом културно-просветном животу одржавали су се сви наши национални поразии.

Прокламација 1878. обећавала је чување светиња, традицију и слободу културно-просветног рада, а генерал Филиповић непосредно после ове прокламације почео је да се "мијеша у управу цркве", како то наглашава Саво Косановић у своме писму, које је 1 септембра 1878. упутио претседнику црквеношколске општине. У месецу октобру повереник Чаврак наређује да се седнице црквене општине морају пријављивати. Црквена општина 30 X 1878 одржава седницу и на овој доноси закључак, да се тражи "царска потврда" и то за: слободан избор митрополита, прирез, слободу, подизање школа, прирез за школе, да се у државну службу наместе Срби према кључу, да се списи шаљу српским језиком и ћирилицом. (Записник бр. 183. ех 1878).

Повереник Чаврак забрањује долазак у Босну Димитрију Јосићу, наставнику Српске гимназије, прогони Петра Црнчевића и Филипа Шпадијера, професоре. Године 1879. прогони Јована Видића, суплента, 1881. Светозара Поповића, управитеља гимназије. Године 1882. прогони Мишу Вујковића. 1882. године врши преметачину српских школа и црквене општине, забрањује долазак др Милану Савићу, професору. Године 1884. затворена је Српска гимназија. "Србобран" 9./21.VII. 1885. јавља да је Митрополит Саво Косановић дао оставку на свој положај. У Сарајеву настаје застој у националном раду, али ипак захваљујући др Јовану Пачуу, лекару и композитору, и Стеви Калуђерчићу, учитељу српских школа, приређена је 1888 године Светосавска беседа. Године 1888 новембра 16 основали су Срби Сарајлије друштво "Слогу", које је наставило акцију народног просвећивања и које је потпомагало националну борбу.

Старо национално Сарајево које је на верској платформи стварало своја борбена средства, дало је својим потомцима дивне примере колективног и индивидуалног самопрегоревања. Безбројне жртве ових ситних наших сопственика, трговаца и занатлија, њихово самоодрицање и модерне врлине, светлиле су доцнијим генерацијама, није их у националној борби могао заслепити блесак туђинске бирократије и удобност западно-европског комфора.

Захваљујући овом борбеном али увек толерантном националном Сарајеву, постигнути су успеси у неравној борби са далеко моћнијим туђином и ови успеси свакако су један део оних националних тековина, које су несумњиво много допринеле нашем уједињењу и ослобођењу.

Мирко Максимовић